

SCI-CONF.COM.UA

**SCIENCE AND SOCIETY:
MODERN TRENDS
IN A CHANGING WORLD**

**PROCEEDINGS OF I INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
DECEMBER 18-20, 2023**

**VIENNA
2023**

SCIENCE AND SOCIETY: MODERN TRENDS IN A CHANGING WORLD

Proceedings of I International Scientific and Practical Conference

Vienna, Austria

18-20 December 2023

Vienna, Austria

2023

UDC 001.1

The 1st International scientific and practical conference “Science and society: modern trends in a changing world” (December 18-20, 2023) MDPC Publishing, Vienna, Austria. 2023. 702 p.

ISBN 978-3-954754-01-4

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Science and society: modern trends in a changing world. Proceedings of the 1st International scientific and practical conference. MDPC Publishing. Vienna, Austria. 2023. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/i-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-science-and-society-modern-trends-in-a-changing-world-18-20-12-2023-viden-avstriya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: vienna@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2023 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2023 MDPC Publishing ®

©2023 Authors of the articles

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

77. *Абсалямова Л. М., Близнюк Т. І.* 388
ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ НА ХАРЧОВУ ПОВЕДІНКУ ЖІНОК
78. *Бутрин В., Кізь О.* 395
НЕТВОРКІНГ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ
79. *Вексей Б. О., Гетманська М. О., Циганенко-Дзюбенко І. Ю.* 404
ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ГРОМАДЯН В УМОВАХ УРБАНІЗАЦІЇ ТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
80. *Кулаковська Р. Р.* 410
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ СТРЕСУ
81. *Рязанцева Т. М.* 414
ВПЛИВ СТРЕСУ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ТА СПОСОБИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ
82. *Слободян О., Кізь О.* 420
ДІТИ УКРАЇНИ У ЧАСІ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПЛЕКАННЯ СТІЙКОСТІ
83. *Хлистова М. Ю.* 430
ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗВО В УМОВАХ ВІЙНИ
84. *Ярова О. О.* 435
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІЇ

SOCIOLOGICAL SCIENCES

85. *Дністрянська В. О.* 441
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПІСЛЯВОЄННОГО СТАНУ
86. *Марченко В., Приходько К.* 445
ЛЮДИНА І ВІЙНА: РЕАЛІЇ СУЧАСНОГО БУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
87. *Мехралиева У.* 448
ФОРМА, ФУНКЦІИ И МЕТОДЫ РАБОТЫ ШКОЛЬНОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

ART

88. *Антоненко І. В.* 453
СПОСОБИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ БОМБОСХОВИЩ УКРАЇНИ
89. *Підгаєцька І. В., Яремчук О. М., Черній В. В., Поліщук В. І.* 460
ЗАСОБИ ХУДОЖНЬО-ВИРАЗНОГО ВИКОНАННЯ ВОКАЛЬНОГО ТВОРУ

ДІТИ УКРАЇНИ У ЧАСІ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПЛЕКАННЯ СТІЙКОСТІ

Слободян Олена

магістрантка факультету педагогіки і психології
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Кізь Ольга

кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Вступ. Діти України віч-на-віч зустрілись із жахіттями війни. Вони не можуть зупинити чи відтермінувати своє дитинство, аби прожити його в інший, мирний і щасливий час. Вони – діти війни, яка триває у центрі Європи. За офіційною інформацією ювенальних прокурорів, станом на 29 листопада 2023 року понад 1659 українських дітей постраждали унаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України: 511 дітей загинули та щонайменше 1148 отримали поранення різного ступеня тяжкості [9]. Результати дослідження, проведеного аналітичною компанією **Gradus Research**, доводить: три чверті українських дітей (75%) виявляють симптоми травмованої психіки.

Мета роботи. Теоретичний аналіз психолого-педагогічних умов плекання стійкості українських дітей в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України.

Матеріали та методи. Для досягнення мети використано методи порівняльного та системного аналізу задля зіставлення поглядів на досліджувану проблему, визначення понятійно-категоріального апарату, обґрунтування теоретико-методологічних засад та психолого-педагогічних умов дослідження, а також методи спостереження, самооцінки, експертних оцінок тощо.

Результати та обговорення. Вітчизняні учені досліджують питання впливу військових подій на освітній процес в Україні (В. Засенко, В. Кремень, В. Луговий, О. Ляшенко, С. Максименко, В. Панок, Л. Прохоренко, С. Сисоєва, М. Слюсаревський, О. Топузов та ін.), досліджують особистість у кризових умовах та критичних життєвих ситуаціях (М. Грищенко, В. Завацький, Ю. Завацький, О. Землянська, В. Зливков, С. Лукомська, Т. Тітова та ін.), вивчають специфіку перебігу кризових станів у дітей (В. Кутішенко, З. Кісарчук, Я. Омельченко, О. Романчук) тощо. Сьогодні констатовано нові виклики для освіти, що стосуються збільшення кількості дітей із родин внутрішньо переміщених осіб, у тому числі тих, хто проживає у прифронтовій зоні чи на тимчасово окупованих територіях, вимушено евакуювався за кордон чи у безпечні регіони країни. Ці вразливі категорії осіб потребують особливої уваги та підтримки з боку держави, зокрема у гарантуванні гідних умов життя, організації освітнього процесу, забезпеченні доступу до освітніх послуг із врахуванням необхідних безпекових заходів. Водночас уваги, захисту та підтримки потребують усі діти, котрі у часі війни разом зі своїми родинами залишились у місцях свого постійного проживання, позаяк наразі не існує жодного місця в Україні, яке можна було б назвати абсолютно безпечним.

Урядом України було схвалено Концепцію безпеки закладів освіти, згідно з якою важливим є організація сучасних комфортних укриттів, застосування нових підходів щодо пожежної безпеки, охорони шкіл із обов'язковим залученням підрозділів поліції, запровадженням пропускового режиму, встановленням системи відеоспостереження та забезпечення інклюзивності тощо. Із-поміж пріоритетних напрямів освітньої діяльності насамперед акцентують увагу на таких: а) організація освітнього процесу після вимушеного переривання його звичного перебігу, зумовленого військовою агресією російської федерації; б) використання різних форм організації освітнього процесу для здобувачів освіти; в) посилення національно-патріотичного виховання, формування громадянської позиції, просвіти з питань особистої безпеки; г) психологічна допомога усім учасникам освітнього процесу тощо.

Яким виросте покоління дітей, які зазнали важких страждань за час війни? Що сьогодні мають зробити дорослі, щоби зменшити руйнівний вплив війни на нестійку і чутливу психіку дітей?

Страх смерті, втрата батьків, сестер, братів, зруйновані домівки та рідні міста, розлука з татусями і матусями, котрі боронять країну в лавах ЗСУ, тисячі кілометрів, що розділяють з бабусями, дідусями та друзями, гірка доля емігрантів в чужій країні... Під час війни діти потерпають від впливу великої кількості травмивних подій, зокрема, від вибухів, руйнувань будівель, артобстрілів, голоду, втрати рідних і друзів, насильства, сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом тощо. Окрім ризиків фізичного ушкодження та безпосередньої загрози життю, дитина зазнає множинних і хронічних психологічних травм. Не в останню чергу це стосується численних одночасних втрат (домівки, близьких людей, домашніх тварин, улюблених іграшок) і розлучень (до прикладу, з татом чи братом, які залишаються в Україні, коли дитина з мамою їде за кордон). Тобто, відбувається раптова і часто масова втрата ресурсів, яка потенційно посилюється з часом [5].

Немає українця та українки, яких оминуло б відчуття загрози, як і усвідомлення невизначеності та непевності майбутнього. Повномасштабна російсько-українська війна поставила перед освітянами нові виклики, зокрема зумовлені необхідністю створення власної системи психолого-педагогічного супроводу дітей під час війни. Науковці наголошують на ролі родинного оточення та закладів освіти у збереженні психічного здоров'я дитини під час війни, стабілізації її емоційного стану, плеканні стресостійкості та її адаптації до складних умов. Хронічні кризові обставини воєнного часу зумовлюють пошук ефективних стратегій психологічної допомоги дітям. «Війна – це більше колективний, а не індивідуальний досвід, а тому не можна ігнорувати руйнування соціальних світів дорослих і дітей, насамперед це стосується зміни світосприйняття на рівні цінностей, втрати відчуття «безпечного і контрольованого світу», який дітям забезпечують саме дорослі» [5].

Повномасштабні воєнні дії в країні значно порушили звичний для дітей

плин їхнього життя. Вони перебувають у ситуації, коли воєнні дії тривають досить інтенсивно, хоча і мають різну ступінь гостроти на різних територіях країни. Діти можуть перебувати як у зоні гострих бойових дій, так і у відносній безпеці, або ж перебувати в умовах повної безпеки за межами країни, проте, маємо констатувати, що всі вони, так чи інакше, потерпають від впливу надмірних стресогенних чинників.

Велика кількість українських дітей позбавилися можливості спілкування та близького контакту з кимось із батьків через вимушене переміщення, військову службу когось із них, фізично втратили когось із близьких під час воєнних дій, або ж взагалі залишилися сиротами. Сім'ї ж потерпають від вимушеної розлуки членів родини, від втрати відчуття безпеки, домівки, ресурсів на прожиття. Станом на сьогодні, практично немає громадянина в країні, який би так чи інакше не зіткнувся зі значними стресовими впливами через війну. Таким чином, проблеми психологічного супроводу дітей, розвитку у них психологічної витривалості, життєстійкості у воєнний та повоєнний часи є надзвичайно актуальними і потребують всебічного дослідження.

Військова агресія щодо дітей є порушенням їхніх основних прав людини та може мати стійкий вплив на фізичне, психічне здоров'я та благополуччя з довгостроковими наслідками для їхнього гармонійного розвитку. Це особливо гостроактуально щодо подій в сьогоденній Україні, коли мільйони людей біжать через війну. Діти, які виростають в умовах війни, зазвичай відчувають стрес, тривожність і психічний дискомфорт. У цьому контексті роль сім'ї стає надважливою, оскільки саме сім'я може стати простором плекання стійкості, надавати дітям підтримку та можливість стабілізувати психоемоційний стан, збереження їхнього ментального здоров'я.

Психічне (ментальне) здоров'я дитини є станом її психіки, який характеризується гармонійним розвитком особистості, адаптацією до навколишнього середовища, вмінням налагоджувати позитивні міжособистісні взаємини, а також відсутністю психологічних розладів, порушень поведінки та емоційних проблем. Психічне здоров'я дитини є важливою умовою її

фізичного, соціального, духовного та емоційного благополуччя, тому підтримує втручання має бути зосереджено на забезпеченні основних фізичних і емоційних ресурсів та догляді за дітьми, щоб допомогти їм відновити як зовнішню, так і внутрішню безпеку.

Діти-свідки насильства під час військового конфлікту із часом починають сприймати його як норму життя, можуть долати стрес, тривожність, депресію та травму, відчуваючи страх, втрату, самотність і незахищеність. Довготривала експозиція до подій війни може мати серйозні наслідки для психічного здоров'я, такі як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), розлади адаптації та депресія. На тлі всього чи не вирішальним стає готовність дорослих до взаємодії із фахівцями, психолого-педагогічною службою закладу освіти, центрів допомоги врятованим задля отримання рекомендацій, побудови стратегії індивідуальної роботи з родиною, визначення шляхів корекції емоційних станів дитини у разі психоемоційних ускладнень, викликаних гострою емоційною реакцією на події.

Статистика та лонгітюдні дослідження, проведені у країнах із досвідом війни, насторожують: споглядання актів насильства призводить до його імітації та відтворення; діти, котрі тривалий час були свідками насильства, не відреагувавши його у безпечний та екологічний спосіб, у майбутньому можуть переносити цей досвід у мирне життя. Війна впливає на дітей руйнівніше у порівнянні із впливом на дорослих, оскільки у других уже є життєвий досвід, життєві цінності, набуті знання. У таборах біженців вони страждають не лише від розлуки з рідними, а й від того, що фактично не можуть взяти до рук контроль над власним життям – вони просто чекають, коли воно відновиться. Діти у статусі біженців чи із внутрішньо-переміщених родин змушені переживати не лише травму розлуки з будинком, а й складнощі у побудові нових зв'язків, подоланні мовного бар'єру та інтеграції у новий суспільний чи освітній простір.

Діти, які залежать від уваги та любові дорослих, під час війни мають високий ризик руйнування чи порушення зв'язку з ними через крайне

занепокоєння батьків захистом та пошуком засобів до існування, а також через їхню емоційну нечутливість через перебування у стані депресії, тривоги. Діти, які зазнали війни та втечі, демонструють широкий спектр можливих реакцій на дистрес і стрес: до прикладу, специфічні страхи, залежну поведінку, тривалий плач, відсутність інтересу до навколишнього середовища, психосоматичні симптоми, а також агресивну поведінку. Потрібно усвідомлювати, що важлива не просто «об'єктивна» природа конкретного досвіду, а те, як кожна дитина суб'єктивно сприймає, оцінює та інтерпретує цей досвід. Таким чином, можуть бути величезні відмінності в реакціях дітей на стрес, попри те, що ззовні може здатися їхній життєвий досвід подібним. Аналіз факторів ризику посттравматичного стресового розладу у дітей показує, що передтравмові фактори та об'єктивні показники, пов'язані з самою подією, викликають лише невеликі та середні ефекти, тоді як для багатьох факторів, пов'язаних із суб'єктивним переживанням, було виявлено середні та великі за розміром впливи.

Для психічного здоров'я, нормального перебігу різних видів діяльності, насамперед учбової, дитині потрібна збалансованість емоцій. Порушення емоційного балансу, перевага негативних емоційних станів спричиняють виникнення тривоги, емоційних розладів, відхилень у розвитку особистості дитини, порушень у неї соціальних контактів. Так, властиві дитині переживання тривоги, страху, сумніву, побоювання за відсутності коригуючих впливів можуть закріплюватися та перетворюватися на риси характеру тривожність, невпевненість у собі тощо. А такі особистісні якості починають регулювати психічну діяльність та поведінку дитини уже негативним чином.

Загалом дослідження науковців показали, що тривала розлука дитини з батьками чи одним із них негативно впливає на соціально-емоційний розвиток, благополуччя та психічне здоров'я дітей. Іншою серйозною проблемою під час втечі від небезпеки є втрата безпечних місць для проживання з подальшим високим рівнем тривалого стресу. У рамках теорії соціальної безпеки вважається, що когнітивні схеми соціальної безпеки розвиваються в дитинстві у

зв'язку з оцінкою дитиною себе, соціального світу та прогнозованого майбутнього. Такі уявлення формуються реальними ситуаціями, з якими стикається дитина (до прикладу, жорстоке поводження та насильство), а також значенням і наративами, які діти загалом і їхні батьки зокрема приписують таким подіям. Таким чином, діти, які зазнали війни, позбавляються безпеки на багатьох рівнях. Війна має величезний вплив на дітей, починаючи від миттєвих реакцій на стрес і підвищеного ризику певних психічних розладів – ПТСР, депресії та тривоги – до широких наслідків розлуки з батьками та втрати безпеки. Таким чином, досвід дітей під час і безпосередньо після війни помітно контрастує з їхньою потребою та правом розвиватися в безпечному та передбачуваному середовищі.

На сайті МОН України та сайтах партнерських організацій розміщено низку корисних матеріалів, які рекомендовані для використання в освітньому процесі вчителями, психологами та соціальними педагогами [1; 3; 6; 7; 8]. Задля набуття навичок організації освітнього процесу під час війни, роботи в кризових умовах, а також для психологічної підтримки вчителів, учнів і батьків розроблено безкоштовний онлайн-курс «Спільно до навчання: ефективна та безпечна освіта під час війни» (<https://osvitoria.university/spilnodonavchannya/>). Розробниками курсу є ГО «Освіторія» у співпраці зі студією онлайн-освіти EdEra та МОН України за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.

Можемо стверджувати, що сьогодні триває системна робота щодо забезпечення конституційного права дітей на освіту в умовах воєнного стану, що у тому числі відбувається через організацію освітнього середовища у закладі освіти, яке б відповідало принципам безпеки, інклюзивності та здоров'язбереження, що є базовими у контексті національної безпеки країни. Розуміючи, що перед освітянами постає багато завдань, пов'язаних із знаннями у царині психології, МОН України у співпраці з партнерами ініціює проведення онлайн-вебінарів та інших заходів щодо застосування сучасного науково обґрунтованого підходу в наданні психологічної допомоги дітям, які пережили

психотравмуючі події під час війни. Акцентується увага на соціальні, психологічні й педагогічні аспекти інтеграції дітей, котрі опинилися в умовах війни, у дитячі спільноти та розвиток у ній дружньої атмосфери. Проблема психологічної допомоги дітям, що постраждали внаслідок кризових травмувальних обставин, і надалі залишатиметься гостроактуальною для сучасного українського суспільства.

Важливою умовою навчання є створення безпечного освітнього середовища. У зв'язку з цим та з метою створення умов для безпеки учнів під час можливого виникнення факторів ризику внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій та терористичних актів школи повинні мати спеціально обладнані укриття. Довготривалий вплив стресу на дітей підвищує появу у них соціальної дезадаптації, тому під час війни діти потребують комплексного психолого-педагогічного супроводу.

Війна – травматична подія для кожної людини, особливо непросто переносити цей болючий досвід дітям. Дитячій психіці потрібна належна підтримка як батьків, так і педагогів та психологів, щоб впоратись із своїми складними емоціями, тривожними думками та пережити цей непростий час без шкоди для ментального здоров'я та з перспективою на посттравматичне зростання [4; 5]. Особливо уважно потрібно спостерігати за можливими ознаками емоційного неблагополуччя дітей у формах стресу, депресії, підвищеної тривожності, страхів, фобій, поведінкових проблем і використовувати ефективні напрями психокорекційного впливу для подолання і попередження негативних станів у дітей.

Висновки. Війна визначає жорсткі та агресивні умови, в яких відбувається особистісний розвиток та становлення емоційної сфери зростаючої особистості. Постійна загроза життю і здоров'ю дитини та її близьких, численні смерті в колі друзів і знайомих, у місцях постійного проживання чи приймаючих територіальних громадах, невизначеність майбутнього рідної країни, що мужньо чинить опір збройній агресії та відновлюється від нанесеної колосальної шкоди – це нові травмуючі умови

життя, до яких потрібно адаптуватися в довготривалій перспективі. Основними завданнями є знаходження та використання методів зниження тривожності дітей, розвитку їхньої резилієнтності, створення безпечного і дружнього до дитини освітнього і соціального середовища, налагодження та відновлення процесу взаємодії та подолання труднощів у спілкуванні, а з боку батьків і найближчого родинного оточення найцілющим антистресом та методом плекання стійкості є безумовна любов до дитини.

Як говорив український психолог М. Боришевський, «минатимуть роки, і виховані у любові, красі, злагоді, щирості, взаємоповазі, у любові до всього рідного й повазі до чужого, наші діти з кожним роком все глибше усвідомлюватимуть, переконуватимуться, що сенс життя людського у тому, аби творити добро, боротися за щастя – своє і усіх, хто поруч, усіх-усіх, у кого спільна матінка-земля, одна-єдина на цілім світі Батьківщина, якій наймення Україна. За неї, за її щасливу долю вони не лише молитимуться Богу, але й робитимуть все для того, щоб якомога повніше розкрилися й зреалізувалися їхні потенційні, Богом подаровані і примножені у щоденній наполегливій праці над собою, ще не розкриті та явні можливості, здатності, таланти» [2, с. 17].

Тримаймося заради майбутнього наших дітей! Дякуємо Збройним силам України за кожен прожитий день і дякуємо СВИТУ – за підтримку! Віримо в Україну! Ми обов'язково переможемо!

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академія стійкості – Онлайн-ресурс у підтримку плекання індивідуальної та національної стійкості. URL: <https://resilience.k-s.org.ua/>

2. Виховання духовності особистості : навчально-методичний посібник / [М. Й. Боришевський, Л. І. Пилипенко, О. І. Пенькова та ін.] ; за заг. ред. М. Й. Боришевського. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 104 с.

3. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?». Психологічний Хаб Міста Києва. Веб-сайт. URL: <https://eduhub.in.ua/news/vseukrajinskaprograma-mentalnogo-zdorov-ya-ti-yak>

4. Забезпечення психологічної безпеки учасників освітнього процесу : методичні рекомендації / уклад.: В. М. Духневич, З. Ф. Сіверс ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 58 с.

5. Зливков В., Лукомська С. Діти війни: теоретико-методичні і практичні аспекти психологічної допомоги. Київ.- Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2022. 95 с.

6. Психічне здоров'я для всієї родини. Unicef Україна. Веб-сайт. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/family-mental-health>

7. Психологічна підтримка дітей. МОН України. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/psihologichna-sluzhba/psihologichna-pidtrimka-ditej>

8. Психологічна стійкість в часи війни: індивідуальний та національний вимір. Український інститут когнітивно-поведінкової терапії. URL: https://icbt.org.ua/resilience_ukraine/

9. Ювенальні прокурори: 511 дітей загинули в Україні внаслідок збройної агресії РФ. URL: https://t.me/pgov_gov_ua/19358